

A tervezett választéktól való eltérés hatása az önköltségcsökkentésre

Mint ismeretes, az önköltség tervvel szembeni alakulását két tényező határozza meg: az egyes kalkulációs tételekben jelentkező megtakarítás vagy túllépés és a kibocsátott termékek mennyiségének megváltozása, a termelési arányok eltolódása. Az önköltség csökkentéséért vívott harcban a statisztikusnak ezt a két okot kell elemeznie. Hogy a vállalat jó vagy rossz munkáját kimutassa, nem állhat meg annak megállapításánál, hogy egyik termék önköltsége esett, a másik emelkedett, az sem elégséges, ha ezek a változásokat részletezve, költségételenként munkálja ki. Tovább halad a statisztikus, ha már odáig

jut, hogy mindezek mellett a termelés mennyiségének, a tervezett választék be nem tartásának befolyását is vizsgálatának tárgyává teszi.

Előfordulhat azonban olyan helyzet, amely mellett a statisztikus, a vállalatvezetés nem elégedhet meg ennyivel. A további intézkedések érdekében minden egyes termékre, a termékeknek költségételenként látnia kell a terveltérést, ill. az ezt előidéző két tényező hatását. Megvilágítjuk a kérdést egy példával:

Egy vállalatnál 3 féle összehasonlítható terméket termelnek. Ennek önköltségi adatai a következőket mutatják:

Gyártmány	Gyártmányegységre eső													
	termelési mennyisége beszámolási időszakban		közvetlen anyagköltség				közvetlen bérköltség				egyéb költségek		önköltség összesen	
			bazis-időszakban	terv-sze-rint	terv-sze-rint	tény-lege-sen	bazis-időszakban	terv-sze-rint	terv-sze-rint	tény-lege-sen	bazis-időszakban	terv-sze-rint	terv-sze-rint	tény-lege-sen
A.....	100	120	20	19	19	5	4	3	5	5	4	30	28	26
B.....	80	60	25	23	23	11	9	12	4	3	3	40	35	38
C.....	70	110	7	7	9	7	7	8	6	4	5	20	18	22

Ragadjuk ki a táblából a „C” termék „Egyéb költségek” megnevezéssel egybefoglalt költségeit. Ezek a bazisidőszakban 6 Ft-ra, a beszámolási időszakban pedig a tervezett 4 Ft-tal szemben 5 Ft-ra növekedtek. Itt tehát a vállalat tervét nem teljesítette. Fel kell tárunk az okokat, amelyek ezt a túllépést előidézték és pedig arról is inkább, mert az „Egyéb költségek” cím alá oly tételeket csoportosítottunk, amelyek erősen jellemzőek a vállalat munkájára (feltételeken állandó költségek). Meg kell állapítanunk, mennyiben befolyásolta ezt az alakulást: a) maga a költség-túllépés, b) a tervezett mennyiség be nem tartása? Tehát a számításokba a tervezett és tényleges termelési mennyiségeket is be kell vonnunk. A terv szerint a „C” termékből 70 db után az „Egyéb költségek” 280 Ft-ban ($q_k k_t$) lettek előirányozva, ugyancsak 70 db-ra ugyanezen költségek-ből a bazisidőszakban 420 Ft ($q_k k_o$) jelentkezett. A tervfeladat ezek szerint $420 - 280$ Ft ($q_k k_t - q_k k_o$), azaz 140 Ft megtakarítást írt elő. A vállalat azonban mennyiségben tervét túllé-

jesítve, 110 db-ot termelt, a 5 Ft, azaz 550 Ft ($q_k k_t$) „Egyéb költségek”-kel. Ez a mennyiség a bazisidőszak 6 Ft-os önköltsége szerint 660 Ft-ban ($q_k k_o$) jelentkezik. A megtakarítás $660 - 550 = 110$ Ft

$$(q_k k_t - q_k k_o).$$

A tervfeladat — mint láttuk — 140 Ft megtakarítást írt elő, így a tervvel szemben 30 Ft

$$[(q_k k_t - q_k k_o) - (q_k k_t - q_k k_o)]$$

a túllépés.

Ennek megállapítása után következnek annak keresése, hogy az „Egyéb költségek”-nél a vállalat az előirányzatot hol és mennyiben lépte túl? Ha azonban csak az említett 30 Ft-nyi eltérés erejéig terjesztjük ki vizsgálódásainkat, munkánk a való képet nem tárja fel. Nem tisztáztuk, hogy valójában mi a helyzet a költségek alakulásánál, hisz az eltérés összegét mennyiségi tényező is eredményezte. Ki kell tehát számítani a 30 Ft eltérés két összetevőjét, a mennyiség- és költségalakulások hatását, mégpedig úgy, hogy egymás befolyását kölcsönösen kizárjuk.

Kezdjük a *menyiségi tényezővel*. A tervszerinti 70 db termék a beszámolási időszak 5 Ft-os önköltsége mellett 350 Ft $(q_i k_t)$, ugyanez a mennyiség a bázisidőszak 6 Ft önköltségével véve 420 Ft $(q_i k_o)$ költséget képvisel. Tehát a terv súlyai szerint a megtakarítás 70 Ft $(q_i k_t - q_i k_o)$. Előbb már kiszámítottuk, hogy a beszámolási időszak mennyiségei szerint a bázissal szemben 110 Ft $(q_i k_t - q_i k_o)$ megtakarítás adódik. A két megtakarítás különbözete: $110 - 70 = 40$ Ft,

$$[(q_i k_t - q_i k_o) - (q_i k_t - q_i k_o)]$$

amely nem más, mint a mennyiségek, a választék megváltozása következtében előállt tervvel szembeni megtakarítás. Az egyik keresett tényezőt tehát megkaptuk. Úgy vettük, hogy a költségek változatlansága mellett csakis a mennyiségek változtak meg.

A másik tényező kimunkálásánál viszont a mennyiségek változatlanságát tételezzük fel. A tervfeladat $(q_i k_t - q_i k_o)$, vagyis a tervezett megtakarítás a bázissal szemben a terv súlyai szerint — amint már kimutattuk — 140 Ft megtakarításra irányult. Azt is leszögeztük már, hogy a terv súlyai szerint mindössze csak 70 Ft a tényleges megtakarítás. A súlyok változatlansága

mellett tehát a tervvel szemben túllépés jelenkezik, éspedig $140 - 70$ Ft = 70 Ft $[(q_i k_t - q_i k_o) - (q_i k_t - q_i k_o)]$ összegben. Ezzel megtaláltuk a másik keresett tényezőt, amely a költségekben tényleg beállott eltulodásokat vetíti elénk.

A két tényező: — 40 Ft (megtakarítás) és + 70 Ft (túllépés) egybevetése —

$$[(q_i k_t - q_i k_o) - (q_i k_t - q_i k_o)] - \\ - [(q_i k_t - q_i k_o) - (q_i k_t - q_i k_o)]$$

— adja a tervfeladattól való eltérés, a túllépés 30 Ft-os összegét, amelyet fent már bemutatunk.

Most már látjuk, hogy a költségeknél valójában 70 Ft jellemzi a tervvel szembeni lemaradásunkat. Hogy ez végeredményben mégis csak 30 Ft-tal jelentkezik, a mennyiségek kedvező megváltozásának az eredménye. Amidőn tehát a tervfeladat hiányos teljesítésének okait elemezzük, az „Egyéb költségek” összetételeinél 70 Ft túllépést kell kutatnunk. Eléggé sebezhető pontot találtunk meg, amely — mint az az alábbi táblából is kiténik — csak a „C” terméknel jelentkezik, hisz az „A”-nál megtakarítottunk, a „B”-nél pedig csak a mennyiségi változás hatására látunk túllépést. Számításainkat szemléltetően látjuk az alábbi táblán:

	A tervfeladattól való eltérés: megtakarítás v. túllépés (+)								
	tényleges összege			az összetétel (mennyiség) a költségek					
				megváltozásának hatására					
	$(q_i k_t - q_i k) - (q_i k_t - q_i k)$			$(q_i k_t - q_i k) - (q_i k_t - q_i k)$			$(q_i k_t - q_i k) - (q_i k_t - q_i k_o)$		
A	B	C	A	B	C	A	B	C	
Közvetlen anyag	20	+ 40	+220	20	+ 40	+ 80	—	—	+140
Közvetlen munkabér ...	140	+220	+110	40	20	+ 40	100	+240	+ 70
Egyéb költségek ...	120	+ 20	+ 30	20	+ 20	40	100	—	+ 70
Összesen ...	280	+280	+360	80	+ 40	+ 80	200	+240	+280
	A + B + C = + 360			A + B + C = + 40			A + B + C = + 320		

Számításainkat azonban *leegyszerűsítjük*. A tételekben bekövetkezett megtakarítások vagy túllépések hatását a táblán a

$$(q_i k_t - q_i k_o) - (q_i k_t - q_i k_o)$$

képlettel mutattuk ki. A képlet mindkét tagjában szereplő „ $q_i k_o$ ” az eredmény

megváltozása nélkül elhagyható, azonos értéket ad a $(q_i k_t - q_i k_t)$ művelet, amely az önköltségben bekövetkezett változásokat a tervszerinti súlyok mellett jellemzi; tehát megadja — a mennyiségek változatlanságát feltételezve — a tervvel szembeni költségeteltérések összegét. Ez a kiszámítás egy-

szerű, a tervezett mennyiségeket előbb a tervezett önköltséggel, majd a beszámolási időszak önköltségével szorozzuk, a két szorzat különbsége mutatja a vállalat költség-gazdálkodásának tervvel szembeni hű képét, kikapcsolva a mennyiségi tényező hatását.

Ha kiszámítjuk valamelyik tételre nézve a tervfeladattól való tényleges eltérés összegét, vagyis a tervezett és tényleges költségek különbözetét, a most említett leegyszerűsített számítási módozattal már csak csekély többletmunkát jelent annak megállapítása, hogy ennek a különbözetenek alakulásánál a költségek terén folytatott gazdálkodásnak ténylegesen milyen mérvű volt a szerepe?

Amint pedig maga a tervfeladattól való eltérés tényleges összege és ennek egyik tényezője (a költségek hatása) rendelkezésünkre áll, csak e kettőnek különbözét kell vennünk és eredményként megkapjuk a másik tényezőt, a mennyiségbeli (megosztási arány) eltolódások hatását.

Az így, abszolút számokban nyert tényezőket — szükség esetén — a terv-, ill. a bázisidőszak kívánt tételeinek százalékában már könnyen kifejezhetjük.

Végeredményként tehát megállapíthatjuk, hogy kiszámításainknál nincs szükség a táblán vázolt komplikált képletekre, az azonos eredményeket jóval egyszerűbb módon is megkaphatjuk. A táblát az egyszerűsített számítás levezetésére, helyességének alátámasztására alkalmaztuk.

Az elmondottak is alátámasztják a statisztika módszertani követelményét: a jelentéseket, necsak egymással való kölcsönös összefüggéseiben, hanem változásukban, fejlődésükben is vizsgálnunk kell. Ha a jó és rossz pontokat így, kézzelfoghatóan szemléltetjük, a statisztikát ezzel is a tervgazdálkodás szolgálatába állítjuk, és elemzésünk a hiányosságok feltárásának eszközüvé válik.

Dr. Halasy Lajos

Toľnamegyei Malomipari Egyesülés
statisztikusa

A „SZOCIALISTA STATISZTIKA KÖNYVTÁRA“

című sorozat huszonharmadik számaként

megjelent

SZ. M. SZKVORCOV

ISKOLASTATISZTIKA

című tankönyve.

Szkvorcov tankönyve részletesen foglalkozik az iskolahálózat statisztikájával, az iskolaköteles korú gyermekek számbavételével, a tanulók lemorzsolódásával, a tanulók tanulmányi eredményeinek mutatószámával, a váltásos oktatás rendszerével, az iskolával való ellátottság problémáival, az iskolai hatóságár kérdésével, a tanerők számbavételével, az iskolai költségvetés összeállításával, az anyanyelven való oktatás kérdésével, az iskolai könyvtárakkal, stb., stb.

Szkvorcov munkája alapvető segítséget nyújt nemcsak a statisztikusoknak és a tanácsok oktatási osztályai dolgozóinak, hanem a pedagógusoknak is elsőrendű fontosságú kulturális és statisztikai munkájuk területén.

Ára: 14,— Ft

Kapható

AZ ÁLLAMI KÖNYVTERJESZTŐ VÁLLALAT KÖNYVESBOLTJAIBAN